

Mit kezdünk egy forradalmárral egy magát forradalminak tartó diktatúrában? Che Guevara sajtórepresentációja az államszocialista rendszerben

Az alábbi írás Che Guevara magyarországi államszocialista időszakbeli sajtórepresentációját vizsgálja. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy a hatvanas években Nyugat-Európában, különösen a '68-as társadalmi mozgalmak idején és azt követően kialakult Guevara-kultusból mi jutott el hazánkba. A kérdés azért is érdekes, mert a hatvanas évek második felében nálunk is felerősödött a baloldali ideológiák újraértékelése, a marxizmus reneszánszát élte, és az újbaloldal egyik példaképe, az egyetemi ifjúság ikonja Che Guevara lett – legalábbis Nyugaton. Magyarországon azonban megjelenítését a sajtónyilvánosságban óvatos kettősség jellemezte: a marxista eszméket valló forradalmárt teljesen elutasítani nem lehetett, a szabadságharcos alakja azonban veszélyesnek bizonyult a konszolidációra épülő Kádár-rendszerben.

Fél évszázaddal ezelőtt végezték ki Bolíviában Ernesto Che Guevarát, az argentin születésű kubai forradalmárt, a 20. század egyik legismertebb történelmi alakját. Az antikapitalizmus egykori harcosából mára árucikk lett, a forradalom és a lázadás popkulturális ikonjával lényegében bármit el lehet eladni, az Alberto Korda¹ kubai fotós által készített híres arcképével a legkülönbözőbb felületeken találkozhatunk, a kávécsészétől a házak faláig. Che Guevara régóta az általa gyűlölt kapitalista konzumvilág része.

Először kubai forradalmárként, majd politikusként² már életében világszerte ismert volt, hírnevét növelte felszólalása az ENSZ-ben, találkozása Hruscsovval és Mao Ce-tunggal, de társadalmi mozgalmak és a lázadás ikonjává igazán halála után vált. A '68-as diákmozgalmaknak köszönhetően a világot megváltoztatni szándékozó fiatalok egyik jelképe lett. A nyugati ifjúság a forradalmár romantikus, idealizált képét teremtette meg, amikor fényképét az általuk elfoglalt egyetemi falakra ragasztották, nevét – amely egybeforrt azzal az irányzattal, amely a kommunizmust fegyveres harcok árán akarta elterjeszteni – tüntetéseken együtt skandálták olyan kommunista diktátorokéval, mint Ho Si Minh és Mao Ce-tung.

Magyarországon más volt a helyzet, mivel a rendszerváltozásig nem alakulhatott ki széles körben a Che-kultusz: a pártvezetés igyekezett megakadályozni a hős gerilla mítoszának hazai elterjedését. Pedig Guevara 1960-as magyarországi látogatásának sajtórepresentációját átnézve úgy tűnik, volt alkalom és megfelelő lelkesedés Che népszerű imázsának kialakításához – az egyre radikalizálódóbb forradalmár képe azonban már távol állt az '56-os forradalom leverését követően teret nyerő kádári konszolidációtól, s különösen veszélyes példakép lehetett volna az ifjúság számára.

1 Alberto Korda (1928–2001) kubai fotós 1960-ban készítette Che Guevaráról a legismertebb képet *Guerillero Herocio* (Hős partizán) címmel. A kép, amelyen Che hosszú haját, szakállat és fekete barettsapkát visel vörös csillaggal, és a távolba réved tekintete, a Havannában felrobbantott La Coubre teherhajó áldozatainak a temetésén készült.

2 Che Guevara a kubai forradalom után a Nemzeti Bank elnöke, majd az ország ipari miniszter lett.

Lelkesedés – Che Guevara magyarországi látogatása (1960)

Che Guevara 1960-ban személyesen látogatott el Magyarországra. Ennek a látogatásnak az volt a fő oka, hogy miután az Egyesült Államok 1959. október 19-én kereskedelmi embargót hirdetett Kuba ellen, három nappal később Che Guevara hivatalos útra indult a kommunista országokba, hogy új piacot teremtsen a kubai áruknak, elsősorban a kubai cukornak, és hitelt szerezzen új üzemek létesítéséhez. A Magyar Szocialista Munkáspárt lapja, a Népszabadság címdalán hozta le a magyarországi látogatást „Diplomáciai kapcsolat létesül Magyarország és Kuba között” címmel, és a magyar és a kubai pártvezetők teljes egyetértéséről számolt be.³ A cikkből kiolvasható, hogy a decemberben tett kétnapos látogatás a szokásos protokoll szerint zajlott. A kubai kormányküldöttséget Dr. Ernesto Che Guevara őrnagy, a Nemzeti Bank elnöke vezette, a vendégek megkoszorúzták a szabadságért elesett hősök emlékművét, majd a „szívélyes tárgyalások” után Dr. Sík Endre külügyminiszter és Dr. Guevara aláírta a két ország diplomáciai kapcsolatainak létesítéséről szóló megállapodást. A hazai pártvezetés a kubai forradalmat példaértékűnek tartotta az amerikai imperializmus ellen vívott harcban, és egyetértett Che Guevarával a világimperializmus elleni harc fontosságában. Az államközi kapcsolatokról szóló hírekben természetesen semmilyen módon nem utaltak Che Guevara személyiségének különleges karizmájára, és lényegében mellőzték a kubai forradalomban elért katonai teljesítményét is.

Személyiségének vonzerejét viszont kiemelik azok a tudósítások, amelyek a kubai vendégek ifjúsági nagygyűlésen való részvételéről adtak hírt. Az itt felszólaló argentin-kubai forradalmár lelkes fogadtatásban részesült, „beszédét folyamatos taps kísérte”; a Magyar Ifjúság újságírója szerint: „nehéz visszaadni ennek a félórának a hangulatát”,⁴ amiben jelentős szerepe volt Guevara lelkesítő beszédének. „Fegyver, munka, tanulás” a kubai fiatalok jelszava, hangoztatta a kubai vezető:

„Nem minden olyan itt nálunk, mint Kubában. De maguk ugyanolyan lelkesek, mint a mi fiataljaink. Ezt okvetlenül elmondom majd otthon. Az előbb azt mondták, a magyar fiatalokkal való találkozás melege a hideg idő ellenére is elvisz bennünket a mi távoli Havannánkba. Így is van. Ugyanazt a szeretetet érezzük, amelyet a népünk tartogat barátai számára.”⁵

Emlékezetes lehetett a találkozó, mert még fél évvel a kubai küldöttség látogatását követően is felidézte a Népszport a hangulatát:

„...eszünkbe jut az a decembervégi nap, amikor befejezte munkáját a KISZ I. kongresszusa, de a küldöttek helyükön maradtak, mert megérkeztek a MÉMOSZ székházba a kubai ifjúság küldöttei, hogy találkozzanak a magyar fiatalokkal. Akkor ismerkedtünk meg közelebbről a delegáció tagjaival, vezetőjükkal, Ernesto Che Guevarával, aki a kubai nemzeti bank elnöke volt. Most a kormány tagja. Őrnagyi egyenruhában lépett az emelvényre, és beszéde nyomán percenként csattant fel az elismerő taps.”⁶

3 *Népszabadság*, 1960. XII. 20.

4 *Magyar Ifjúság*, 1960. XII. 24.

5 *Népszabadság*, 1960. XII. 20.

6 *Népszport*, 1961. VII. 26.

A Népszabadság és a Magyar Ifjúság is fontosnak tartotta leírni Che Guevara külső jegyeit, és határozottan megnyerő, macsó férfiként jelenítették meg: „magas fiatalember”, akinek „finom vonású, lágy arcát vékony szakáll keretezi”, „hatalmas szál férfi Guevara doktor”.

Karizmatikus személyiségként jelenítette meg a budapesti látogatás alkalmával találkozását Guevarával Karczag Gábor, akinek életrajzi kötete sokáig alapirodalomnak számított azoknak, akik „a világforradalom nagy mártírjáról” szeretettek volna olvasni magyarul: „Rám függesztette barátságos, nyílt tekintetét, »latin módra« megveregette vállamat és szinte gyerekes őszinteséggel élvezte diadalát” (Karczag 1967: 9, 5–6). A diadal ez esetben azt jelentette, hogy Che bebizonyította, jobban ismerte a Nagy Októberi Szocialista Forradalom történetét a szerzőnél. Che megnyerő személyiségét emeli ki Braun Pál is, aki egy 1962-es kubai orvoskongresszuson találkozott Che Guevarával:

„Doctor Ernesto 'Che Guevara de la Serna' kubai miniszter, a Tervhivatal vezetője volt a vendéglátóm – és egy kicsit a páciensem is (asztmában szenvedett). Magas, szép, művelt orvoskolléga, kitűnő humorú, de rettenthetetlen is. Az emberek általában »Che«-nek szólították. Társainak messze felette állt. Szerette a nőket, és azok is őt.”⁷

Bár csak egyszer és rövid ideig járt hazánkban Che Guevara, a beszámolókból kiolvasható, hogy jelenléte emlékezetes volt. A népszerűség csírája elültetett, aminek azonban hét év múlva, halálakor már a nyomát sem találjuk a párt és a KISZ lapjaiban. Che Guevara addigra már nyilvánosan hangoztatta csalódását a Szovjetunióban, és Mao Ce-tung híve lett, ezért szükségszerű volt, hogy a magyar pártvezetés egyre jobban elhatárolódjon módszereitől és a világforradalmat hirdető szélsőséges eszméitől. Így vált Guevara a hazai hivatalos álláspont szerint egyidejűleg mártírrá és helytelen útra tért, ideológiailag megtévedt forradalmárrá.

Elrejtés. Halálának híre (1967)

Halálának híreről a Népszabadság 1967. október 11-e és 22-e között a holttest azonosítása körüli kételyek miatt többször írt, valamennyiszer röviden, a lap második oldalának külpolitikai hírei között.⁸ Az elhallgatás vagy legalábbis az elrejtés módszerével élt tehát a sajtó, szó sincs már a korábbi lelkesedésről, hiszen a párt irányadó lapja alig szentelt helyet a Bolíviában lelőtt forradalmárnak. Csak a hír igazságáról vagy hamisságáról szóltak a pár mondatos beszámolók, majd október 17-ét követően, mikor Fidel Castro megerősítette Che halálának tényét, a vasárnapi számban, az egy oldalas heti világpolitikai összefoglalóban rövid értékelésre is sor került. A cikk „bátor forradalmárnak” nevezte Guevarát, „önfeláldozó embernek”, akinek „harcos magatartásának példája a zsarnokság ellen küzdők soraiban tovább él és hat”.⁹

Az elrejtés és megemlékezés trükkjét kiválóan mutatja az Ifjúsági Magazin 1967. novemberi számában megjelent írás Bolíviáról.¹⁰ Che Guevarának halálának nem szenteltek külön cikket, viszont Régis Debraynek,¹¹ a Bolíviában letartóztatott francia újságírónak, Castro és Che barátjának igen. A baloldali gondolkodású Debray a gerillaharcot népszerűsítő *Forradalom a forradalomban?* című könyvével vált híressé, amelyet a szerző így értékel: „A marxista-leninista pártok bírálták és természetesen elvetették”, a hivatalos szemléletnek megfelelően. Majd hozzáteszi, a könyvben olvasható, gerillaharcra buzdító nézetek valójában Che Guevarától származnak – így a sorok között utalt a lap Che hibás marxista értelmezésére és tévedésére a fegyveres harcokat illetően. A cikk végül egyszerűen megjegyzi, hogy Che Guevara a múlt hónapban halt hősi halált. Így a lap az elhallgatás és a kimondás között ingázva

7 Orvosi Hetilap, 1998. április, 837. o.

8 Népszabadság, 1967. X. 11–12., 13., 15., 17. o.

9 Népszabadság, 1967. X. 22., 7. o.

10 Ifjúsági Magazin, 1967. XI. 48–51. o.

11 Régis Debray (sz. 1940) francia baloldali filozófus, újságíró (Che Guevara a bolíviai naplójában Danténak nevezi).

megfelelt az elvárásnak, hiszen megírta halálhírét, de egyetlen szót sem ejtett életútjáról, és értékítéletével mindent megtett, hogy távol tartsa a magyar ifjúságot a forradalom veszélyes eszméjétől.

Valamennyi, Che Guevara haláláról szóló cikk, tudósítás és kiadvány ugyanazzal a kifejezéssel írja el kivégzését: „hősi halált” halt, kiszolgáltatott helyzetben gyilkolták meg. A *Világirodalmi Lexikon* szerint például miután Bolíviában fogságba esett, őrei védtelen fogolyként gyilkolták meg. Az életrajzáról szóló könyv is azt hangsúlyozta, védtelen forradalmárként ölték meg, nem harc közben esett el, galád módon meggyilkolták (Karczag 1967). E megfogalmazások gyakoriak a szocialista rendszer forradalmáról szóló retorikájában, a „hősi halál” a mártíroknak szól, akik feláldozták életüket a magasabb cél, a nemzetközi imperializmus elleni harcban.

Che, a veszélyes

A politikai vezetés részéről megítélése korántsem volt kedvező. Szirmai István,¹² az MSZMP ideológiai titkára már 1967-ben mint „a marxizmussal szemben álló antihumanista teóriát” utasította el Guevara nézeteit (lásd Dalos 2000). Az MSZMP álláspontjának általános érvényét mutatja például az 1972-ben megjelent *Világirodalmi Lexikon*, ami szintén azt hangsúlyozta, hogy Che Guevara nézeteivel nem ért egyet a párt:

„Nézetei széles körű visszhangot váltottak ki, a nemzetközi munkásmozgalom több pártja – köztük az MSZMP is – azonban, elismerve Che Guevara múlhatatlan érdemeit, emberi nagyságát, fenntartásokkal él politikájának néhány vonásával szemben. E fenntartások szerint Che Guevara – forradalmi magatartásának minden szépsége ellenére – nem veszi mindig kellően figyelembe az objektív valóság tényeit és a történelmi tapasztalatokat” (*Világirodalmi Lexikon*, 1972/II: 188).

Az 1968-as angliai diákmozgalmak kritikájaként a hamis prófétákat – köztük Che Guevarát – imádó diákok bírálatát fogalmazta meg az *Alföld* című folyóirat egyik szerzője:

„...hangos beszédű, kócos hajú leányok [...] eszméik, céljaik nem tisztultak még ki; csak annyit tudnak, hogy valami másra van szükségük, nem az apák megmerevedett világára. Egyik nap Trockijt vallják példaképüknek, a másik nap Che Guevarát; egyik nap Sztálint olvassák, másnap Mao pici, piros bőrből kötött könyvecskéit falják; egyik nap a szabad szerelemről szónokolnak, másnap a permanens forradalomról meg a hatalom korrumpáló erejéről” (Pálfy 1968: 73).

A Magvető Kiadó a *Bolíviai naplót* 1968-ban sajtó alá rendezte, a kötet végül azonban mindössze 300 számozott példányban jelent meg, kereskedelmi forgalomba nem került, csak a Kossuth Kiadó zárt terjesztésű sorozatának olvasóihoz, a legmegbízhatóbb káderekhez jutott el (Kőszeg 1984). Che bolíviai naplója csak másfél évtizeddel később kaphatott nagyobb nyilvánosságot, Moldova György (1983) életrajzi regényében feldolgozva.¹³ Egyáltalán

12 Szirmai István (1906–1969) számos pozíciót töltött be az MDP-ben, majd az MSZMP-ben, egyebek között a Tájékoztatási Hivatal elnöke, 1959-től a Központi Bizottság ideológiai titkára, majd a KB agitációs és propaganda bizottságának vezetője.

13 Moldova György (1934) író, szépirodalmi munkái mellett a Kádár-rendszerben készült szociográfiai könyvei váltak híressé (*A szent tehén*, 1980, *Akit a mozdony füstje megcsapott*, 1977, *Bűn az élet*, 1989). A *napló*, amely Che Guevara életéről szól, 1983-ban jelent meg. A *bolíviai naplót* másodszor az „első teljes és hiteles magyar kiadásként” megjelölve 2006-ban jelentette meg az Ulpius Ház Könyvkiadó.

nem hozták viszont nyilvánosságra a havannai Trikontinentális Értekezlethez¹⁴ írt – ugyancsak a bolíviai hegyekben született – levelét. Ebben a levélben adja ki Guevara a híres-hírhedt „hozzunk létre két, három, sok Vietnámot” jelszót, aminek következtében a kommunista pártok, köztük a szocialista blokk országai is végképp elhatárolódtak a radikalizálódó gerillaharcostól.

1983-ban, Moldova György könyvének megjelenésekor ismét reflektorfénybe került Che Guevara alakja. A könyvről szóló egyik kritika másfél évtizeddel a nyugati diáklázadások után is képviseli a mozgalmakat elutasító hivatalos álláspontot, és a hatvanas évek fiatal, lázadó generációját fokozza le és fosztja meg a romantikus elképzelésektől, míg Guevara alakjának ezt a vonását megerősíti:

„A valóság ironikus fintora, hogy a szociológusok, történészek, politológusok szerint illúziótlan, józanul gyakorlatias vagy egyenesen közönyös fiatal nemzedék a hatvanas évek végén szinte a világ minden táján – a sugallt vagy sulykolt értékrend ellenében – Che Guevarát, ezt az ízig-vérig romantikus gerillavezért tekintette példaképének” (Simon 1983: 84–86).

A szerző a mítosz fontos elemének tartotta halálának körülményeit:

„Inkább feltűzelte, mintsem kijózanította rajongó híveit. Halála felmagasztosította, már-már egy profán megváltásmítosz messiásává emelte. Baszk sapkás portréja világszerte jelképpé vált, és sokáig úgy látszott, az értelmiségi fiatalok őt tekintik a szocialista forradalmár eszményi típusának” (Simon 1983: 84–86).

Che Guevara akkori, nyolcvanas évekbeli kultuszát összefoglaló mondataiból azt a véleményt is kiolvashatjuk, hogy a forradalmár ideje lejárt. A szerző szerint ugyanis a Che Guevara-mítosz 1983-ra már megkopott, mozgósító ereje elenyészett, nem jelentett már veszélyt a fiatalokra.

„A róla szóló könyvek, melyek korábban hozzáférhetetlenek voltak – magam is meglepődve tapasztaltam –, érintetlenül porosodnak a könyvtárak polcain; képével nem dekorálják a diákszallók szobáit, nevét, mely szinte toposzá lett a fiatal költők műveiben, hiába keresszük az újabb keletű versekben” (Simon 1983: 84–86).

Ennek a megállapításnak azonban ellentmond egy néhány évvel korábbi, az MSZMP egyik megyei bizottsági ülésére beterjesztett anyag. Che Guevara népszerűségét mutatja a Somogy Megyei Könyvtár felmérése 1976-ból, amely szerint a fiatalok közül legtöbben a Che Guevaráról szóló könyveket keresték, Lavreckij, Karczag Gábor és Vámos Imre munkáit.¹⁵

14 1966 januárjában Havannában 82 ázsiai, afrikai és latin-amerikai ország küldötte vett részt a három kontinens felszabadításáról tanácskozó Trikontinentális Értekezleten.

15 MSZMP Somogy Megyei Végrehajtó Bizottság ülése, 1976. november 10., https://library.hungaricana.hu/hu/view/SOMOGYSZMP__C_1976/?query=che%20guevara&pg=1223&layout=s (letöltés: 2017. VIII. 21.).

Che, a példakép

Már 1969-ben megjelent Magyarországon életrajzi könyv az argentin orvosból kubai, majd világforradalmárrá lett Guevaráról. Szerzője Karczag Gábor, aki a kubai politikus budapesti látogatásakor a tolmácsa is volt (érdekes, hogy – talán külügyminisztériumi pozíciója miatt – álnéven írta a könyvet; valódi neve Sütő Gábor). Az előszóban „hivatásos forradalmárnak” nevezte Guevarát, akinek tettei és gondolatai elválaszthatatlanul összefonódtak az Új Világ első szocialista forradalmával (Karczag 1967: 9). Az első magyar életrajz nem nélkülözi a kritikát Che bizonyos kijelentései és magatartása kapcsán (a „hozzunk létre újabb Vietnámkokat” kijelentést például három oldalon keresztül vitatja a szerző¹⁶), de ezzel együtt megdicsőül „a forradalmi mozgalom egyik példaképe”.

A Kádár-rendszerben gyakran a fikció keretében vált kimondhatóvá a valóság, ahogyan például a Che Guevarával kapcsolatos tabu Köteles Pál¹⁷ egy 1982-es regényrészletében megjelent. Az írásban a főhős arra panaszkodik, hogy már nem ír verset: „Jó ideje ugyanis versügyben már választ sem kap, főleg azóta nem, hogy Che Guevarát szonettkoszorúban siratta el, s a hetedik szonettbe pusztán a rím okán belekerült Trockij neve is” (Köteles 1982: 26–44). Ez a részlet nagyon emlékeztet Haraszi Miklós¹⁸ esetére, akinek 1969-ben jelent meg „Che hibái” címmel verse az Új Írásban, majd vitát közltek róla a Népszabadságban. A költemény támadta a kelet-európai funkcionáriusok Guevarával szembeni ellenvetéseit, amire Hajdú Ráfis¹⁹ válaszolt kritikával a Népszabadságban, amelyet két viszontválasz követett.²⁰ Harasztit nem sokkal később meghurcolták – többek között e verséért. Ez a vers szerepelt 1970 elején két alkalommal is az Új hullám irodalmi est repertoárján a Kosztolányi Dezső Művelődési Otthonban, ahol Haraszi mellett Dalos György²¹ műveit is előadták. Haraszi és Dalos akkor már veszélyes, felforgató egyéneknek számítottak, akikkel szemben mint az újbaloldali mozgalmak meghatározó alakjai ellen, többször indítottak rendőrségi eljárást. Ez volt az oka, hogy a műsor miatt a művelődési ház igazgatóját és két munkatársát megrovásban részesítették.²² Egy Che Guevaráról szóló kubai verset, a „Commandante” címűt, – amelyet Haraszi Miklós fordított, és szerepelt az általa szerkesztett *Költők, dalok, forradalmak* (1969)²³ című kötetben –, a Gerilla együttes²⁴ megzenésített, de tiltólistára került, és nem adhatták elő.

Che Guevara más magyar költőket is megihletett. Ladányi Mihály,²⁵ a szélsőbalos lázadónak tartott költő 1969-ben megjelent *A túloldalon* című kötetében szerepelt Che Guevara emlékére írt „Zene gitáron” című, „oratórium szerű verse, a kötet leg súlyosabb darabja” (Pomogáts 1970: 80). De Csoóri Sándor²⁶ is írt róla két verset a hatvanas években, egyiket Che Guevara búcsúztatója címmel.²⁷

A hivatalos távolságtartó megítélés ellenére Che Guevara alakja népszerű volt az államszocialista rendszer hivatalos szervezeti formáinál is. Nevét szocialista brigádok is felvették, többek között Nógrád megyében a Sütőipari Vállalatnál

16 Uo., 163–166. o.

17 Köteles Pál (1927–1991) erdélyi író, publicista

18 Haraszi Miklós (sz. 1945) politikus, író, a hatvanas évek újbaloldali mozgalmának egyik meghatározó alakja.

19 Hajdú Ráfis Gábor (1944–1980) kritikus, irodalomtörténész, 1976 és 1978 között a Népszabadság kulturális rovatának munkatársa.

20 mmyki: „Che” Guevara: Bolíviai napló. 1968, *mmyki.blog.hu*, 2014. július 12., http://mmyki.blog.hu/2014/07/12/3_che_guevara_boliviai_naplo_elso_magyar_kiadas (letöltés: 2017. VIII. 20.).

21 Dalos György (sz. 1943) író, műfordító, a hatvanas évek újbaloldali mozgalmának egyik meghatározó alakja. *Hosszú menetelés – rövid tanfolyam* (Magvető, 1989) című könyvében beszél el a maoista mozgalom és per történetét.

22 ÁBTL V-158402/2.

23 Az előszót Maróthy János, zenetudós, a pol-beat és Gerilla együttes lelkes támogatója írta.

24 Pol-beat zenekar, alapítói: Vámos Tibor (aki később Vámos Miklós néven vált ismert íróvá) és Berki Tamás.

25 Ladányi Mihály (1934–1986) költő.

26 Csoóri Sándor (1930–2016) költő, publicista, a Magyar Demokrata Fórum egyik alapítója, a Magyarok Világszövetségének elnöke (1991–2000).

27 Csoóri Sándor (2007): *Meghasonlott regényhős?, Új Forrás*, 6.sz., http://www.jamk.hu/ujforras/0706_11.htm (letöltés: 2017. VIII. 20.).

volt egy Che Guevara szocialista brigád,²⁸ Baranya megyében pedig a DDGÁZ brigádja viselte a nevét.²⁹ A Baranya megyeiek így indokolták névválasztásukat az újságíró kérdésére:

„Olyan forradalmárt kerestünk, aki mindig valami új felé tört, akinek a nevét, ha megérdemelten akarjuk viselni, nem dolgozhatunk és nem élhetünk lassú víz partot mos alapon. Gyorsan és jól akartunk, akarunk dolgozni. [...] A 22 brigádtag átlagéletkora 25 év. Dolgoznak, tanulnak és segítenek, ahol tudnak.”³⁰

Létezett egyébként Che Guevara őrs is,³¹ sőt a nevét viselő együttes is (Csatári 2013).

Összegzés és következtetések

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy az államszocialista rendszer sajtójában kettősség jellemezte Che Guevara megítélését: elismerték a népek szabadságáért folytatott hősiességét, de elhatárolódtak a fegyveres konfliktusokat kirobbantó gerillaharcos módszereitől. A hatvanas évek elején még magasztalta a pártsajtó a kubai forradalmárt, az évtized második felében viszont már óvatos megfogalmazásban, de elutasította a „létező szocializmustól”, – ahogyan a Szovjetunió fennhatósága alá tartozó közép- és kelet-európai országok önmagukra tekintettek – messzire tévedt magányos anarchista alakját. A nagybetűs forradalom szimbólumává vált Che Guevarától távol akarták tartani a magyar ifjúságot azért is, mert követése a hatvanas évek nyugati diákmozgalmához való csatlakozást is jelentette volna, márpedig az ifjúság és a forradalom összekapcsolódása – egy évtizeddel az '56-os forradalom után – a pártvezetés rémálma volt. Ezért míg a nyugat-európai országokban az antikapitalista mozgalmak példaképévé vált, nálunk a párt távolságtartással kezelte a marxista ideológiára hivatkozva háborút hirdető forradalmár alakját, és igyekezett megakadályozni a Che-kultusz begyűrűzését. Ha Che Guevara-kultuszról az államszocialista rendszerben nem is beszélhetünk, halála után nálunk is tovább élt az emléke, s a hatvanas években felértékelődött baloldali ideológia és az újbaloldali mozgalmak hatására több alkotás, életrajz a világszabadság-harcos romantikáját és a Magyarországon fennálló bürokratikus, hamis szocialista rendszer ellentétét, az eszme igaz képviselőjét látta Guevarában.

A rendszerváltozást követően, mikor már nyilvánosan beszélni lehetett „a legenda” árnyoldaláról is, egyebek között arról, hogy Che Guevara munkatáborot vezetett a kubai forradalmat követően, és több száz ember kivégzéséért volt felelős, új fejezet kezdődött a Che-mítoszban. A politikai változások és a Kádár-kor társadalmi emlékezetének változása következtében az elmúlt két évtizedben alapvetően két narratíva élt róla egymás mellett. Az egyik terroristának aposztrofálja, a másik továbbra is az örök lázadó és minden idők igazságos harcának szimbólumát látja benne.³² Che Guevara jelenkori értelmezéseit az is meghatározhatja, hogy a szocialista időszakhoz ki miként viszonyul. Aki diktatúrának tartja, annak Che terrorista, aki egy meg nem valósult baloldali utópiát lát benne, annak forradalmár. E kettősséget a politikai pártok is kihasználták céljaikra, és a hazai nyilvánosság legkülönbözőbb színterein lehettünk tanúi annak, hogyan csapott össze a két ellentétes nézeteket valló tábor – de ez már egy újabb elemzés témája.

28 Múzeumi játék szocialista brigádoknak. In: Horváth István (szerk.): *Múzeumi Mozaik*, 1986/1., 59. o.

29 KISZ díj először egy brigádnak, *Dunántúli Napló*, 1979. április 4., 4. o.

30 Uo.

31 *Honismeret*, 1975., 3. sz., 28. o.

32 A Che Guevara-kép metamorfózisáról is szólnak: Horváth & Anderle (2000), Brendel (2010).

Irodalom

- Brendel Mátyás (2010): Egy terrorista naplója? In: *Aetas*, 25. évf., 2. sz., 221–224. o.
- Csatári Bence (2013): Az Országos Rendezőiroda működése a Kádár-rendszer végén. *Levéltári Szemle*, 1. sz., 34. o.
- Dalos György (2000): Éhségstrájk anno 1971 – Adalékok egy Lukács–Kádár levélváltáshoz. *Mozgó Világ*, 3. sz., <http://epa.oszk.hu/01300/01326/00003/marciu3.htm> (letöltés: 2017. VIII. 20.).
- Haraszi Miklós, szerk. (1969): *Költők, dalok, forradalmak*. Budapest: Zeneműkiadó.
- Horváth Gyula & Anderle Ádám (2000): *Perón, Che Guevara*. Pannonica.
- Karczag Gábor (1967): *Ernesto Che Guevara*. Budapest: Kossuth.
- Kőszeg Ferenc (1984): Könyvkiadói cenzúra Magyarországon II. *Beszélő*, 9. sz.
- Köteles Pál (1982): Egy örömlány feljegyzései. *Alföld*, 33. évf., 7. sz., 26–44. o.
- Moldova György (1983): *Napló*. Budapest: Magvető.
- Pálfy István (1968): Angliai jegyzetek. *Alföld*, 11. sz., 73. o.
- Pomogáts Béla (1970): Ladányi Mihály: A túloldalon. *Tiszatáj*, 1. sz., 80. o.
- Simon Zoltán (1983): Moldova György: A napló. *Alföld*, 34. évf., 10. sz., 84–86. o.
- Világirodalmi Lexikon* (1972) II. kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Abstract

This paper describes the representation of Che Guevara in the Hungarian media during the state socialist period on the basis of newspapers, and finds that the portrayal of Che Guevara varied throughout this period and ranged between the images of the *revolutionary hero* and of the *dangerous man*.

Tóth Eszter Zsófia PhD (1975), történész, társadalomkutató, a VERITAS főmunkatársa, több önálló kötete és tanulmánya jelent meg, angol és német nyelven is. A ZSKE és az ELTE oktatója. Fő műve: *Kádár leányai* (2010). Legutóbbi írása a *Médiakutatóban*: „»Doktor úr kérem...« Diskurzusok a szexualitásról az Ifjúsági Magazinban (1965–1989)”, Murai Andrással (2012. ősz).

Murai András PhD (1966), docens, a Budapesti Metropolitan Egyetem Kommunikációtudományi Intézetének vezetője, a Magyar Kommunikációtudományi Társaság elnöke. Fő érdeklődési területe a társadalmi emlékezet, valamint a film és az emlékezet kapcsolata. Önálló kötetei: *Film és kollektív emlékezet* (2008); Tóth Eszter Zsófiával közösen: *Szex és szocializmus* (2014). Legutóbbi írása a *Médiakutatóban*: „»Doktor úr kérem...« Diskurzusok a szexualitásról az Ifjúsági Magazinban (1965–1989)”, Tóth Eszter Zsófiával (2012. ősz).